

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Received: 2.04.2019 • Kabul Tarihi / Accepted: 24.05. 2019

**ABDULGANÎ B. İSMAIL EN-NABLUSÎ'NİN DİVÂNU'L-HAKÂİK VE MECMÛ'U'R-REKÂİK
İSİMLİ ESERİNDE EDEBİ SANATLAR***

Literary Devices in Abdulgani b. İsmail en-Nablusi's Divanu'l-Hakaik and Mecmu'u'r-Rekaik

İsmail EKİNCİ

Dr. Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı/Bitlis/Türkiye

ismailekinci1980@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2728-9097

Öz

Arap şiirinin ve belagatının gelişmesine katkıda bulunmuş Arap şairlerden birisi de Abdulganî b. İsmail en-Nablusî'dir. en- Nablusî 1641-1731 yılları arasında Dimaşk'ta yaşamış dönemin önde gelen alimlerindedir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tecvit, tasavvuf, şiir, edebiyat, felsefe, mantık, rüya tabiri, seyahatname, tarih, cifr gibi birçok alanda yazdığı iki yüz doksan dört eseriyle, ün salmıştır. en-Nablusî'nin hemen hemen bütün eserlerinde yer verdiği şiirlerinde kullandığı edebi sanatları, kullanım ustalığıyla incelenmesi gereken unsurlardır. en-Nablusî, bu sanatlar vasıtasıyla anlatımını güzelleştirmiş ve anlam yoğunluğunu derinleştirmiştir. Sanatları şiirlerin insicamını bozmayacak düzeyde, yerli yerinde ve kıvamında kullanmaya özen göstermiştir. Şiirlerinde kullandığı sanatlar da, herkes tarafından anlaşılacak basitlikte olup, okuyucu ve dinleyicide mana ve lafız bakımından etki oluşturacak düzeyde bir ahenge sahiptir.

Çalışmada öncelikle müellifin hayatı hakkında kısa bir giriş yapıldıktan sonra, divanı hakkında kısa bilgiler verilmiş, şiirlerinde kullandığı edebi sanatlar kısa açıklamaları ile ve yeterli düzeyde örnek şiirlerle verilmiştir. Sonuç kısmında şairin Arap şiirine yaptığı katkılara kısaca değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belagat, Edebi Sanat, Cinas, İktibas, Telmih, Hakikat ve Mecaz.

* Bu çalışma 15.02.2019 tarihinde sunduğumuz "*Abdulganî b. İsmail en-Nablusî ve Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'u'r-Rekâik İsimli Eseri*" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. This article is extracted from doctorate dissertation entitled "*Abdulganî b. İsmail en-Nablusi And His Work Divanu'l -Hakaik ve Mecmu'u'r-Rekaik*", (PhD Dissertation, Necmettin Erbakan University, Konya/Turkey, 2019). Bkz. İsmail Ekinci, *Abdulganî b. İsmail en-Nablusî ve Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'u'r-Rekâik İsimli Eseri*, Basılmamış Doktora Tezi, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

Abstract

One of the Arab poets who have contributed to the birth and development of Arab poetry and rhetoric is Abdulganî b. İsmail en-Nablusî. en-Nablusî who lived in 1641-1731 in Damascus was among the leading intellectual the was famous for his 294 works in various fields such as tafsir, hadith, fiqh, kalam, tajvid, mysticism/sufism, poetry, literature, dream interpretation, travel writing, history, cifr. The literary devices which en-Nablusî employed in each of his works was among the elements that should skillfully be analyzed. en-Nablusî embellished his narrative tone and profanded the meaning in his works with his use of this devices. The took care of using the literary devices proportionally with a level that did not violate the coherence. This employment of the poetic devices in his poems are so sample that everybody can clearly understand and the poems have a level of harmony that may have influences on the listener in terms of form and content.

In the study primerily a brief information about biography of the writer his collected poems presented and the literary devices that the makes use of in his poems are illustrated with the necessary amount of/examples. The poet's contributions to Arabic poetry are briefly mentioned.

Key Words: Rhetoric, Literary Devices, Pun, Quotation, Talmih, Truth and Metaphor

Giriş

İnsanoğlunun derin duygularının en iyi şekilde karşı tarafa aktarıp muhatabı etkileme araçlarından birisi de şiirdir. Şiir, insanın kendini etkili bir biçimde ifade etme sanatlarından biridir. Bu özelliği ile şiire hemen hemen her toplumda ve her çağda değer verilmiş ve edebiyattaki yerini devamlı korumuştur. Ayrıca şiir, şairin sadece kendi duygularını değil yaşadığı çağın ve toplumun duygu ve düşüncelerini de resmetmiştir.

Şiir literatürü, diğer edebi türlere göre bir dildeki edebi ürünlerin en üst örnekleridir. Bu durum, Arap edebiyatı için de geçerlidir. Dönem dönem gücü ve etkisi farklılık göstermekle birlikte XVII. Ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Arap edebiyatında Arap şiiri, edebi/sanat değerini korumuştur.

1640-1731 yılları arasında Dimaşk'ta yaşamış olan Abdulganî b. İsmail en-Nablusî, pek çok ilim dalında çalışmaları bulunan, dönemin önemli âlimlerinden biridir. İslami ilimlerde üç yüze yakın eser telif etmiş olan en-Nablusî, eserlerinin birçoğunda şiirlere yer vermiştir. Eserlerinde dağınık bir biçimde yer alan şiirlerinden başka diğer şiirlerinden müteşekkil, *Divânu'd-Devâvin* isimli müstakil bir divanı da vardır. Orijinali üç bölüm halinde kaleme alınan bu eserin tasavvufî şiirleri içeren üçüncü bölümü, *Divânu'l-Hakâik ve Mecmu'u'r-Rekâik* ismiyle Muhammed Abdulhâlik ez-Zenatî tarafından tahkik edilip yayımlanmıştır. ez-Zenatî'nin söz konusu tahkiki esas alınarak yapılan bu çalışmamızda Nablusî'nin hayatı, ilmi kişiliği hakkında kısaca bilgi verilmiş, divanındaki şiirlerde kullandığı sanatlar tespit edilmiş ve bu şiirlerin edebi değeri ortaya konmaya çalışılmıştır.

1. en-Nablusî'nin Hayatı ve Edebi Şahsiyeti

Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tecvit, tasavvuf, şiir, edebiyat, felsefe, mantık, rüya tabiri, seyahatname, tarih, cifr gibi birçok alanda yazdığı iki yüz doksan dört eseriyle, döneminin en önemli ilmi şahsiyetlerinden olan en-Nablusî'nin tam adını, Muhammed Halil el-Murâdî, İsmail Paşa Bağdadî ve Ömer Rıza Keħħâle eserlerinde şu şekilde zikretmektedirler:

“eş-Şeyh Abdulganî b. İsmail b. Abdulganî b. İsmail b. Ahmed b. İbrahim en-Nablusî.”¹

¹ el-Murâdî, Muhammed Halil, *Silku'd-Durer fi A'yanî'l-Karnî's-Sâniye 'Aşer* (Beyrut: Dâru Şâdir, 2001), 3:36; Bağdadî, İsmail Paşa *Esmâ'îl-Muellifin ve Âsaru'l-Muşannifin* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasî'l-'Arabî, 1901), 1:590; Keħħâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifin* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasî'l-'Arabî, 1957), 2:176.

Abdulganî b. İsmail en-Nablusî, 5 Zilhicce 1050/17 Mart 1641 Pazar günü Şam'da dünyaya gelmiştir.² Yaşadığı dönemde ve vefat ettikten sonraki dönemlerde Şeyhülislam İakabıyla anılan Abdulganî b. İsmail, en-Nablusî, ed-Dımaşkı, el-Haneî, en-Nakşibendî, el-Kâdirî gibi nisbelerle anılmıştır. Ayrıca hocaların hocası, mütehasısların mütehasısı, ariflerin velisi, ariflerin ve bilginlerin pınarı, tek imam, allâmelerin âlimi, büyük deniz, öncü imamların önderi gibi güzel niteliklerle de övüldüğü belirtilmektedir.³ Onun hakkında geniş bilgilerin yer aldığı eserlerden birisi olan *Silku'd-Durer* isimli eserinde el-Murâdî, en-Nablusî ile ilgili olarak "*Hayatlarını anlattığım kişiler içinde marifet ve velilikte en ulu kişidir*"⁴ diye bahsetmektedir. Şairin en-Nablusî künyesiyle anılmasının sebebi, köklü bir ulema ailesine mensup olan en-Nablusî'nin dedelerinden İbrahim b. İsmail'in, Kudüs'ten Nablus'a göç ederek bir süre burada kaldıktan sonra Şam'a gelmesindedir.⁵ Bu sebeple aile, en-Nablusî nisbesiyle anılmıştır.

İsmail b. Abdulganî ve Zeyneb ed-Duveykî'nin üç erkek ve bir kız çocuklarından en küçüğü olan en-Nablusî, babasının sık sık seyahatlerle evden uzakta bulunması ve en-Nablusî on iki yaşındayken vefat etmesi sebebiyle, dedesi İsmail'in kendilerine miras bıraktığı evde annesinin himayesinde büyümüştür.⁶ en-Nablusî dedesinin soyuna bağlı olarak kendisini Ömer b. el-Hattab el-'Adevî'nin (ö. 23/644) soyundan birisi olarak takdim eder. Fakat kendisini doğrudan doğruya ikinci halifeye bağlayan bir şecere çıkarmak imkânsızdır. Bunu sağlayacak bir soyağacı veya belge mevcut değildir. en-Nablusî'nin torunu olan Kemâleddin el-Ğazzî, *el-Virdü'l-Unsiyye ve'l-Vâridü'l-Ğudsiyye* isimli eserinin ilk bölümünü dedesinin şeceresine ayırmaktadır. el-Ğazzî burada en-Nablusî'nin şeceresi için iki liste vermektedir. Bu listedeki kayıtlar şu şekildedir:

1. Babasının soyundan Benî Cemâ'az dalına dayanan birinci liste: Abdulganî b. İsmail b. Abdulganî b. İsmail b. Ahmed b. İbrahim b. İsmail b. İbrahim b. Abdullah b. Abdurrahman b. İbrahim b. Abdurrahman b. İbrahim b. Sadullah b. Cemâ'a b. 'Ali b. Cemâ'a b. Hâzim b. Sahr.

2. Annesinin soyundan Benî Kudâme dalına dayanan ikinci liste: Abdullah (...) b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme b. Mikdâm b. Nasr b. Feth b. Huzeife b. Muhammed b. Yakub b. el-Kâsım b. İbrahim b. İsmail b. Yahya b. Muhammed b. Sâlim b. 'Abdillah b. (...) Ömer.⁷

Benî Cemâ'az ailesi köken olarak Suriye'de, Şam'ın iki yüz kilometre kuzeyinde yer alan Hama şehrine dayanmaktadır. XII. yy.da bu şecereye mensup bazı aileler bugünkü Filistin'e göç etmişler ve burada Mescid-i Aksa hizmetlerinde bulunmuşlardır. Kalan diğer aileler de, yaklaşık yarım yüzyıl sonra Şam'a göç etmişlerdir. Benî Kudâme dalına dayanan ikinci şeceredeki aileler ise, Ömer b. el-Hattab'a kadar dayandırılarak Hz. Peygamber ile irtibatlandırılmaktadır. Bu aile de Filistin'de yaşadıkları için her iki şecere de, Nâbulus veya Nablusî olarak anılmıştır. Özellikle Benî Kudâme ailesi, Nablus'un yakınında bir köye gelerek, oradan Kâsiyun dağına yerleşmiştir.⁸ Etrafı çöl olan ve çıplak bir tepe olarak bilinen burası daha sonraları Sâlihiye Mahallesi olarak anılmıştır.

² el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, 3:37; Şemseddin Sâmi, *Ğâmusu'l-A'lâm* (İstanbul: Mıhran Matbaası, 1889), 4:3080-3081; Bağdadî, *Esmâi'l-Muellifin*, 1:590; Keħhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, 2:176; Alaaddin, Bekri, *Bir Çağın Öncüsü Abdulganî Nablusî Hayatı ve Fikirleri*, Çev. Veyssel UYSAL (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 85; Ahmet Özel, "Nablusî, Abdulganî b. İsmail" *DİA*, (İstanbul:2006), 32:268.

³ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, 3:36; Bağdadî, *Esmâi'l-Muellifin*, 1:590; en-Nebhâni, Yusuf b. İsmail b. Yusuf, *Câmi'u Kerâmâti'l-Evliyâ* (Hindistan: Merkezi Ehli Sünneti Berekâti Ridâ, 2001), 2:194-195; Keħhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, 2:176.

⁴ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, 3:37.

⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, 3:37; Özel, "Nablusî, Abdulganî b. İsmail", *DİA*, 32:268.

⁶ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, 3:36-39; Sâmi, *Ğâmusu'l-A'lâm*, 4:3080; Akkach, Samer, *Abd al-Ghani al-Nabulusi Islam and the Enlightenment* (England Oneworld Publications, 2007), 25.

⁷ el-Muħibbî, Muhammed Emin b. Fađlillah el-Hamevî ed-Dımaşkı, *Hulâsatu'l-Eser fi 'Ayâni'l-Ğarni'l-Hâdiye 'Aşar*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006), 1:49-50; el-Ğazzî, Kemaleddin, *el-Virdü'l-Unsiyye ve'l-Vâridü'l-Ğudsiyye fi Tercemeti'l-'Arifi 'Abdu'l-Ğani en-Nablusî*, thk. Samir Akkaş (Londra: Dâru Brill, 2012), 56-69; Alaaddin, *Nablusî Hayatı ve Fikirleri*, 87-88.

⁸ Akkach, *Abd al-Ghani al-Nabulusi*, 20-21.

en-Nablusî'nin dedesi hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır, fakat dedesinin babası olan yani en-Nablusî'nin büyük büyük dedesi İsmail (m. 1530-1585), Şafii mezhebine mensup, tanınmış bir âlim, müderris, zengin bir otorite ve politik nüfuz sahibi bir şahsiyet olarak bilinmektedir. Şeyhülislam İsmail, çağının önemli müderrislerinden biri olup, mantık, dilbilim, hadis, tefsir, dini ilimler ve İslam hukuku alanlarında otorite sayılırdı. Ümeyye Camii gibi dönemin önemli medreselerinde ve Dervişîye Camiinde, Şafii ve Hanefi fıkhında otorite olarak dersler vermiştir. Belîğ kişiliği, kavrama kabiliyeti ve üstün anlayış gücü ile Şam'da büyük saygı kazanmıştır. Sahip olduğu tarım arazilerini kiralayarak ve bu arazilerde yetiştirdiği ürünleri satarak ciddi bir mal varlığına sahip olmuştur. Maddi zenginliği ona büyük bir kütüphane kuracak kadar çok kitaba sahip olmasını sağlamıştır. en-Nablusî'nin yaşamını sürdürdüğü *Sûku'l-'Anbarânî*'ye bakan, Ümeyye Camiinin güney kapısının çaprazında kalan iki katlı evi, dedesi İsmail'den kalmıştır. en-Nablusî'nin büyük dedesi İsmail, ölümüne kadar çevresinde Şafii âlimi ve müftüsü olarak tanınmıştır.⁹ Dedesinin saygınlığı, en-Nablusî'nin de saygınlık görmesine büyük bir katkı sağlamıştır.

en-Nablusî'nin babası İsmail b. Abdulganî (1017-1062/1609-1652), kısa süren hayatına rağmen, döneminin önde gelen hukuk ve din bilimleri âlimlerindedir. İlmi alanda entelektüel birikimi, edebiyat alanındaki kabiliyetleri ve şiir alanındaki hassasiyeti, onun aile statüsünü de yükseltmiştir. İsmail b. Abdulganî ataları gibi Şafii mezhebindedir. Fakat İbn Hacer el-Heysemî'nin *Tuhfetu'l-Muhtâc* isimli Şafii fıkhı ile ilgili eserine şerh yazdıktan sonra Hanefi mezhebine geçmiştir. Dini ve fıkhî eğitiminin ilk safhası Şam'da geçmiştir. Hicri 1039'dan itibaren aldığı bu eğitimle Emevi Camiinde dersler vermeye başlamıştır. İstanbul'a yaptığı bir seyahatte Şeyhülislam Yahya b. Zekeriya'nın hizmetine girmiştir. Bu, ona Türklerin usullerine göre eğitim alma imkânını vermiştir. Daha sonra İstanbul'a sık sık seyahatler yapmıştır. Önce Şam'da "el-Kameriyye Medresesi"nde ve "Selimiye Medresesi"nde müderrislik yapmıştır. Daha sonra Sayda kadılık makamına yükselmiştir. 1060 yılında "*Medarisu's-Sahn*" mertebesine yükseltilmiştir. Bu arada Mekke'ye yaptığı bir hac sonrasında bazı hadis ulemasının bilgilerinden faydalanmak üzere Kahire'ye gitmiştir. Ömrünün geri kalan kısmını incelemelere, öğretime ve yazıya hasretmiş, fakat kitaplarının çoğu karalama halinde kalmıştır. Pek çok eseri arasında Hanefi fıkhından Molla Hüsrev'in *Dureru'l-Hukkâm* adlı eserine yaptığı şerhi *el-İhkâm fi's-Şerh* anılmalıdır.¹⁰ en-Nablusî, babasının sık sık seyahatler yapıyor olması ve daha çocuk yaşta babasını kaybetmiş olması nedeniyle, babasının birikimlerinden faydalanamamıştır.

en-Nablusî'nin annesi ise Zeyneb binti Muhammed b. İbrahim b. Abdullah b. Yahya ed-Duveykî'dir. en-Nablusî'nin doğduğu yıl Şam'a seyahat eden ve en-Nablusî'nin doğumundan bir gün önce vefat eden, sûfi bir alim olan Şeyh Mahmud (ö. 1641), Zeyneb ed-Duveykî hamile iken, ona bir oğlunun olacağını ve ismini de *el-Feyz* mahlasıyla birlikte Abdulganî koymasını söylemiştir. Bu olaydan sonra Zeyneb ed-Duveykî, Abduganî'nin annesi olarak anılmaya başlanmıştır. Şeyh Mahmud, Abulganî'nin annesine hamileliği sürecinde her gittiğinde, biraz yiyecek ve içecek vermiş ve ona her seferinde bir gümüş para vererek, verdiği bu paraları Abdulganî'ye vermesini tembihlemiştir.¹¹ en-Nablusî'nin doğumu ve sonraki hayatı hakkında detaylı bilgiler veren Kemaleddin el-Ğazzî, en-Nablusî'nin annesi için "*Oğluna karşı kalbinde büyük bir şefkat ve sevgi vardı ve çok merhametli davranırdı*" diye yazmaktadır. Şam'da bir veba salgınında ölen annesinin ölüm tarihi, Şevval 1050/Haziran 1693 olarak belirtilmektedir.¹² On iki yaşında babasını, elli iki yaşındayken de annesini kaybeden en-Nablusî'in yetişmesinde ve eğitim hayatında, annesi Zeynep ed-Duveykî'nin katkısı ve desteği büyüktür.

⁹ Bkz. en-Nebhâni, *Câmi'ü Kerâmâtî'l-Evliyâ*, 2:195; Akkach, *Abd al-Ghani al-Nabulusi*, 20-22.

¹⁰ Bkz. el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser*, 1:49-50; Alaaddin, *Nablusî Hayatı ve Fikirleri*, 90; Akkach, *Abd al-Ghani al-Nabulusi*, 23-24.

¹¹ el-Ğazzî, *el-Virdü'l-Unsiyye*, 61-63; Akkach, *Abd al-Ghani al-Nabulusi*, 9-10.

¹² el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, 3:37; el-Ğazzî, *el-Virdü'l-Unsiyye*, 61-63; Alaaddin, *Nablusî Hayatı ve Fikirleri*, 90.

İstanbul'da olduğu için oğlunun doğumunda bulunamamış olan babası İsmail, en-Nablusî'nin ilk hocası olmuştur. Babasından başka Necmeddin el-Ğazzî, Nakibuleşraf Seyyid Muhammed b. Kemaleddin el-Hüseynî el-Hasenî b. Hamza, Ali ed-Dâğistânî, Ahmed b. Muhammed el-Kalâi, İbrahim b. Mansûr el-Fettâl, Abdülbâki b. Abdülbâki el-Bâli, Kemâleddin Muhammed b. Yahya el-Farâdî, Muhammed b. Ahmed el-Ustuvânî, Nureddin b. Ali b. Ali eş-Şebrâmellisi, Abdulkadir b. Mustafa es-Sâfûrî, Şeyh Muhammed el-Aysâvî, Hüseyin b. İskender er-Rûmî, Kemaleddin Ârâdî, Mahmud el-Kürdî, Abdülbâki el-Hanbelî, Muhammed el-Mehâsinî¹³ gibi dönemin önemli âlimlerinden ders almıştır.

Ömrünü son nefesine kadar aktif bir şekilde ilimle geçiren en-Nablusî, ilmini birçok öğrencisine aktararak birçok ilim adamı yetiştirmiştir. Öğrencileri arasında, Muhammed b. İbrahim ed-Dekdekci, İbnu't-Tâci diye bilinen Muhammed b. Abdurrahman el-Bâli, İbn Abdurrezzak, İbn Kennân, Ahmed el-Menîni, Muhammed b. Murad el-Murâdî, Muhammed b. Abdurrahman el-Ğazzî, Hamid el-İmâdî, Muhammed Emin el-Muhibbî, Hüseyin b. Tûme el-Beytumâni ve özellikle Halvetiyye tarikatının Bekriyye kolunun kurucusu Kutbuddin Mustafa el-Bekrî¹⁴ sayılabilir.

Şeyh Abdulganî, 1143 yılı Şaban ayı ortasında hastalanmış ve bundan bir hafta sonra 24 Şaban 1143/4 Mart 1731 Pazar günü vefat etmiş, ertesi gün dedelerinden Şeyh Ebû Ömer İbn-i Kudâme hazretlerinin Sâlihiyye'de yaptırdığı Medrese-i Ömeriyye yanındaki kütüphâne de bir kabir kazılıp oraya defnedilmiştir. O gün bütün Şam şehri yasa bürünmüştür. Evi kalabalıktan dolup taşmış, cenazesine gelen Şamlılar Sâlihiyye sokaklarını doldurmuşlardır.¹⁵

2. Divanı

Çalışmada ele alınan *Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'u'r-Rekâik* isimli divanı, en-Nablusî'nin sadece Bulak'da nüshası olan *Dîvânu'd-Devâvin* olarak bilinen eserinin daha çok tasavvufi şiirleri kapsayan birinci bölümündeki şiirlerden oluşmuştur. *Dîvânu'd-Devâvin*'in diğer bölümlerinde ise, methiyeler, aşk şiirleri ve mektuplar yer almaktadır.¹⁶

en-Nablusî'nin *Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'u'r-Rekâik* isimli divanı, 2001 yılında Muhammed Abdulhâlık ez-Zenatî tarafından tahkik edilip yayımlanmıştır. Bu eserde 10.692 beyitten oluşan 720 kaside, 226 beyitten oluşan 111 mevâliyyâ, 1.202 beyitten oluşan 73 muvaşşah ve 1.504 beyitten oluşan 68 tahmis olmak üzere, toplamda 13.624 beyitten oluşan 972 şiir bulunmaktadır. Şiirler revî sistemine göre sıralanmıştır. En çok kullanılan revî harfi, 131 şiirle nun (ن) harfidir. Şiirlerin 558 tanesi uzun bahirlerle, 414 tanesi ise kısa bahirlerle yazılmıştır.

Sade ve herkes tarafından anlaşılabilir bir dille yazılan, bedî sanatlarının ve belagat unsurlarının ustaca kullanıldığı divan, en-Nablusî'nin tamamen tasavvuf konulu şiirlerinin bir derlemesi değildir. Tasavvufi konularla ilgisi olmayan konularda yazılmış birçok şiir de bulunmaktadır. Bu şiirler, üslup ve kullanılan remizler açısından tasavvuf etkisinin hissedildiği türden şiirler olarak ele alınmalıdır. Tasavvuf konularının hemen hemen bütününe değinilerek yazılan şiirler, zaman zaman geleneksel tasavvuf akımlarının kabul ettiği doktrinleri reddeden bir yol izlemekte, bu durum da en-Nablusî'nin kendisine has tasavvuf öğretilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. en-Nablusî, şiirlerinde özellikle yoğun bir şekilde vahdet-i vücût doktrinini işlemekte, birçok tasavvuf erbabının kabul ettiği hulûl, ittiḥad gibi bazı durumları kabul etmeyip, inkâr ederek geleneksel çizginin dışına çıkmaktadır. Geleneksel düşünce çizgisinin dışında oluşu ve tema zenginliği ile divan, üzerinde çok yönlü çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır ve bu yönüyle kıymetli bir eser olarak önemini korumaktadır.

¹³ Bkz. el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, 3:37; Özel, "Nablusî, Abdulganî b. İsmail", *DİA*, 32:268.

¹⁴ Özel, "Nablusî, Abdulganî b. İsmail", *DİA*, 32:268.

¹⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, 3:44; Sâmi, *Kâmusu'l-A'lâm*, 4:3081.

¹⁶ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, 3:37; Özel, "Nablusî, Abdulganî b. İsmail", *DİA*, 32:269-270.

3. Divandaki Edebi Sanatlar

Şiirde edebi sanatlar olarak, belagatın beyân ve bedi' unsurları kullanılmaktadır. Bedi' sözlük anlamı itibarıyla, hem benzeri görülmemiş bir şekilde bir şey icat eden, hem de icat edilen bu eşsiz şey, örneksiz ve benzersiz yaratan anlamlarına gelmektedir. Bir ilim olarak, belâgat unsurlarından me'ani ve beyan şartlarını taşıyan, sözü güzelleştiren sanatlardan bahseden belâgat ilminin dalına muhassinat yani bedi' adı verilmiştir. Muhassinatı bedi' ilmi adını ilk veren dil âlimi İbn-Malik et-Tai'nin oğlu İbnu'n-Nâzım'dır.¹⁷ Bedi' ilminde edebi sanatlar, manevi güzelleştiriciler "المَحْسِنَاتُ الْمَعْنَوِيَّةُ" ve lâfzî güzelleştiriciler "المَحْسِنَاتُ اللَّفْظِيَّةُ" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Muhassinat-ı ma'neviyye mana ile ilgili güzelleştiriciler ve sanatlardır, muhassinat-ı lafzîyye ise nazım veya nesirde yer alan lafızla ilgili güzelleştiricilerdir.¹⁸

Beyân ise, sözlükte ortaya koymak, açık seçik olmak, açıklamak ve anlaşılır hale getirmek anlamlarına gelmektedir.¹⁹ Belagatın altında bir disiplin olarak beyân ilmi, sözü açıklık ve kapalılık bakımından birbirinden farklı olan anlatım biçimleriyle ifade etmenin ele alındığı bir disiplindir. Cahiliye dönemine kadar dayanan beyân ilmi hakikat, mecaz, teşbih, kinâye ve isti'âre gibi unsurlardan hangisinin daha belirgin olduğunu incelemektedir.²⁰

en-Nablusî, şiirlerinde bedi' ve beyân unsurlarından birçoğunu kullanmış ve kullandığı edebi sanatlarla hem şiirlerini süslemiş hem de ifade ettiği mefhumlara ayrı bir mana derinliği kazandırmıştır.

3. 1. Cinas

Bedi' sanatlarından olan cinas, kelime olarak جَانَسَ fiilinin mastarı olup, iki şeyin birbirine benzemesi anlamına gelmektedir.²¹ Bir edebiyat terimi olarak, manaları farklı, yazılış ve söylenişleri aynı veya benzer olan iki ya da daha fazla kelimenin nazım veya nesirde bir arada kullanılmasıdır. Buna aynı zamanda tecnîs, tecânüs ve mücânese isimleri de verilmiştir. İki lafz arasındaki benzerlik harflerin türü, sayısı, hareke ve sükûnu (hey'et) ve sırası yönüyle olmaktadır. Bu dört yönden benzerliğine göre cinas genel olarak cinas-ı tam ve cinas-ı gayri tam olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.²²

en-Nablusî'nin şiirlerinde de cinas türlerinin oldukça çok kullanıldığı görülmektedir. Vahdet-i vücuttan bahsedilen aşağıdaki şiirde يَأْفُوْتِي ifadesi her iki şatırın sonunda farklı manalarda kullanılarak tam cinas yapılmıştır:²³ [Haff]

¹⁷ el-Kazvîni, Celaleddin Muhammed b. Abdurrahman el-Hâtib, *Telhis fi 'Ulûmi'l-Belâga*, 2. b. (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 347; 'Atîk, Abdulazîz, *'İlmu'l-Bedi'* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1985), 7-8; Bolelli, Nusrettin, *Belâgat* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993), 405; Bulut, Ali, *Belâgat* (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. b., , 2014), 224; İsmail Durmuş, "Meani", *DİA*, 28:204.

¹⁸ el-Kazvîni, *Telhis fi 'Ulûmi'l-Belâga*, 347-360; 'Atîk, *'İlmu'l-Bedi'*, 7-76; Bolelli, *Belâgat*, 405-538; Bulut, *Belâgat*, 224-339.

¹⁹ es-Sekkâki, Ebu Yâkub Yusuf b. Muhammed b. Ali, *Miftahu'l-'Ulûm*, tahk., Abdulhumejd Hundavi, 2. b. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011), 162; İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, 3. b. (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-'Arabi, 1999), 13:67; Bolelli, *Belâgat*, 33.

²⁰ es-Sekkâki, *Miftahu'l-'Ulûm*, 162; el-Kazvîni, *el-İqâh fi 'Ulûmi'l-Belâga*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, 3. b. (Beyrut: Daru'l-Cil, ts), 2:326-327; 'Atîk, 'Abdulazîz, *'İlmu'l-Beyân* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1985), 7-8; Bolelli, *Belâgat*, 33.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2:383.

²² el-Cürçânî, Ebû Bekr b. Abdurrahmân Abdulkâhir, *Esrâru'l-Belâgâ*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1991), 7; el-Kazvîni, *Telhis fi 'Ulûmi'l-Belâga*, 388; 'Atîk, *'İlmu'l-Bedi'*, 195; Bolelli, *Belâgat*, 406; Bulut, *Belâgat*, 294-296.

²³ en-Nablusî, Abdulganî b. İsmail, *Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'u'r-Rekâik*, thk. Muhammed Abdulhâlîk ez-Zenâti (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 101.

1 بُوْجُوْدِي فَعِدْنِي يَا فُوتِي وَبِنَارِي لَمْ يَحْتَرِقْ يَا فُوتِي

1. *Ey rızıkım varlığımla beni besle, (nitekim) ateşimle yakutum yanmadı.*

Şiirin birinci şatırında يَا فُوتِي ifadesiyle, 'ey benim rızıkım' anlamında bir kullanım söz konusuysen, ikinci şatırda يَا فُوتِي ifadesi ise değerli bir taş olan yakut anlamında kullanılmıştır.

Aşağıdaki şiirde ise نَحْتُ ifadeleri, lafzın kökü itibarıyla aynı olup, lafızların tür itibarıyla farklı olmasıyla, yani birincisinde sıfat, ikincisinde ise isim olarak kullanılmasıyla nakıs cinas yapılmıştır:²⁴ [Mevaliyya]

1 مَلَاعِبُ الْوَهْمِ أَمْثَالُ الصَّخُورِ النَّحْتُ أَحْوَالُهُمْ لَوْ تُشَاهِدُهَا عَلَيْهِمْ نَحْتُ

1. *Onların vehim oyunu oyulmuş taş gibidir, şayet onların bu durumunu görseydin, onların (bu) hali heykel (gibi)dir.*

Şiirin birinci beytinde görüldüğü üzere, birinci şatrdaki نَحْتُ ifadesi oymak fiilinden hareketle oyulmuş taş olarak, sıfat yapısında kullanılmıştır. İkinci şatrdaki نَحْتُ ifadesi ise oymak fiilinden hareketle, oyulmuş bir taş, yani heykel anlamında isim olarak kullanılmıştır.

Aşağıdaki şiirde ise şatr sonlarındaki بُجُ ifadeleriyle ilk olarak kule anlamında ikinci olarak da kalenin ismi anlamında kullanılarak tam cinas yapılmıştır:²⁵ [Mevâliyyâ]

1 لِي فَصْرٌ عَالٍ نَصَبْتُ مِنْ حَشْبٍ كَالْبُرْجِ فِي وَسْطِ بُسْتَانٍ فِي اللَّوَانِ يُسَمَّى الْبُرْجِ

1. *Burc diye isimlendirilmiş, Levân'daki bir bahçenin ortasında kule gibi, ahşaptan yapılmış, diktiğim yüksek bir sarayım var.*

Allah aşkından bahsedilen aşağıdaki şiirin birinci beytinin birinci şatırındaki لَوَانٌ kelimesi bir yer ismi olarak kullanılırken, ikinci şatırda uzak anlamı olan 'bitmez tükenmez' anlamıyla kullanılarak cinas yapılmıştır. İkinci beyitteki صَوَانٌ kelimesi ile de, birinci şatırda yakın anlamında 'çakıl taşı' olarak kullanılmışken, ikinci şatırda kıvılcım çıkarma özelliğine istinaden az bilinen anlamıyla 'çakmak taşı' olarak kullanılmıştır:²⁶ [Mevâliyyâ]

1 كَمْ لَيْلَةٍ بَتُّ فِي بُسْتَانٍ فِي لَوَانٌ مَلُونٌ الْبَسَطُ فِيهِ وَالْهَوَى لَوَانٌ

2 وَاللَّهُ لِي حَافِظٌ يَنْفَى الرَّدى صَوَانٌ وَرَزْدٌ عَشْقِي قَدْخَ قَلْبِي لَهُ صَوَانٌ

1. *Kaç gece rengârenk serginin ve bitmez tükenmez bir zevkin olduğu Levvân'da²⁷ bir bahçede geceledim,*

2. *Allah beni inkâr ederek bir çakıl taşı (gibi) helak olmaktan koruyandır ve kalbimin kadehinde ateş çıkaran aşkımla onun için bir çakmak taşı olmuştur.*

3. 2. İktibas

Sözlük anlamı ateşten köz almayı veya ilim almayı²⁸ ifade eden iktibas, terim olarak şiir yahut nesirde bir ayeti kerime veya hadisi şerifin tamamının ya da bir kısmının alıntı yapılmasıdır. İktibasta

²⁴ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 102.

²⁵ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 120.

²⁶ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 564.

²⁷ Şam'ın dışında bir yer, Bkz. en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 120.

²⁸ ez-Zebîdî, Murtađâ, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-'İlmîyye*, 2. b. (Beirut: Dâru'l-Kutubî'l-'İlmîyye, 2012), 16:350.

yapılan alıntının ayet veya hadis olduğu belirtilmez. Bu nedenle “Yüce Allah şöyle buyurdu”, “Hz. Peygamber şöyle buyurdu” şeklinde yapılan alıntılar iktibas sayılmaz. İfadeye canlılık ve güzellik kattığı, sözü pekiştirip güzelleştirdiği için, iktibas edebi bir sanat kabul edilmiştir. İktibas sanatından söz edilebilmesi için en az bir terkip olması şarttır. Bu sebeple söz içerisinde ayetten veya hadisten tek bir kelime alınması iktibas olarak kabul edilmediği gibi, uzun iktibaslar da makbul sayılmaz.²⁹ Ayet ve hadislerde geçen ibarelerde hiçbir değişiklik yapılmaksızın şiirde kullanıldığı gibi, bazen mana korunma şartıyla ibarede bazı değişiklikler yapılarak alınması da uygun görülmüştür.³⁰ Ancak bazı dil âlimleri, bunu doğru bulmamış, iktibas yapılırken ayet ve hadislerin aynen alınmasını daha doğru bulmuşlardır.³¹

en-Nablusî'nin şiirlerinde birden çok iktibas yer almaktadır. Bu iktibaslar çoğunlukla Kur'an-ı Kerim'den olup, nadiren olsa da hadislerden de iktibaslar vardır. Örneğin, Yüce Allah'ın kudret sıfatından bahsedildiği aşağıdaki şiirde, Rahman Suresi 29. ayetteki “كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ” ifadesi tamamen iktibas yapılmıştır.³² [Remel]

7 كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ وَدَا عَجَبٌ فَالْيَوْمِ مِنْ تِلْكَ الشُّؤُونِ

7. O, her gün bir iş üzeredir ve ilginçtir ki, bu gün (de) bu işlerdendir.

Şairin kerametlerden bahsettiği aşağıdaki şiirinde ise, oruca başlama yani imsak vaktinin tayin edilmesiyle alakalı olarak Bakara Suresinin 187. ayetindeki “الْحَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْحَيْطِ الْأَسْوَدِ” ifadesi iki beyitte bölünerek iktibas yapılmıştır.³³ [Remel]

1 كُلُّ شَيْءٍ هُوَ حَيْطٌ أَسْوَدٌ طُولُهُ فِي الْعِلْمِ مِنْهُ يُعَدُّ

2 بَانَ عِنْدِي هُوَ حَيْطٌ أَبْيَضٌ هُوَ أَمْرٌ لِلَّهِ فَجَرَّ يَقْدُ

1. Her şey, ilimde/ilimle ondan (yardım için) boyu uzatılan **siyah bir iptir**,

2. Benim katımda Allah'ın emri olan fecrin aydınlattığı **beyaz iplik** apaçık oldu.

Kâinatın ve yaratılmış bütün varlıkların tefekkür edilmesi üzerine yazılmış aşağıdaki şiirde ise Müsned ve Sahih-i Buharî'de geçen “أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَقَ اللَّهُ بَاطِلٌ”³⁴ hadisinden iktibas yapmıştır.³⁵ [Tavîl]

8 لَقَدْ خَطَّ فِيهَا لَوْ تَأَمَّلْتَ خَطَّهَا أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَقَ اللَّهُ بَاطِلٌ

8. Şayet onun (kâinatın) resmini (çizimini, biçimini) düşünseydin, o resimde şunu yazmıştır: **İyi bilin ki Allah'tan başka her şey bâtıldır.**

en-Nablusî aşağıdaki şiirde ise, çörekotu ile ilgili hadisten iktibasın yapıldığı bir başka şiirdir. Bu şiirde şair, “إِنَّ هَذِهِ الْحَبَّةَ السُّودَاءَ شِقَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا مِنَ الْمَوْتِ” “Şu kara dane (çörekotu) ölüm hariç her derde devadır”³⁶ hadisinden bir bölümü kullanarak iktibas yapmıştır.³⁷ [Tavîl]

²⁹ el-Hamevî, İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, şerh: 'İşam Şakyû (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 2004), 2:455; el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Şubhu'l-'Aşâ fi Şina'ati'l-İnşâ* (Kahire: el-Muessesetu'l-Mısrıyye, 1960), 1:241; Bolelli, *Belâgat*, 435; Bulut, *Belâgat*, 326-327.

³⁰ Abdülhâdi el-Fukeyki, *el-İktibâs mine'l-Kur'ani'l-Kerim* (Dımaşk: Dâru'n-Nemir, tsz), 12.

³¹ İbnu'l-Eşîr, Dîyaüddîn Naşrullah b. Muhammed, *Meşelu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Şa'ir* (Kahire: Dâru Nahdati Mısr, 1970), 1:134.

³² en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 500.

³³ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 193.

³⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî (v. 256/870), *el-Camiu's-Sahîh Müsnedu'l-Muhtasar min Umûri Rasulillah (sav) ve Eyyâmihî* (Riyad: Beytu'l-Efkâr, 1998), Feđâilu's-Sahâbe, 56; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *Müsned*, (Kahire: Müessesetü Kurtuba, ts.), 2:248.

³⁵ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 413.

İsimli Eserinde Edebi Sanatlar

1	أَلْحَبَّةُ السُّودَاءِ فِي حَدِيثِهِ بِهَا تُبَاهِي وَرَدَةَ الْأَحْمَرَا
2	وَهِيَ الشِّفَا مِنْ كُلِّ دَاءٍ كَمَا جَاءَ عَنِ الْمُحْتَارِ حَيْرِ الْوَرَى
3	مَنْ لِي بِهَا أَذْفَعُ دَاءِ الْهَوَى عَنِّي وَلَوْ بِالشَّمِّ أَوْ أَنْ أَرَى
4	وَأِنَّمَا الْوَرْدَةُ نَارٌ وَقَدْ شَمِمْتُ مِنْ حَبَّتِهَا الْعَنْبَرَا
5	فَلَبَّيْتُ شَعْرِي رِيحَهَا لِي شِفَا أَوْ أَنْ أَرَاهَا فَارَ مَنْ أَبْصَرَا
6	هَذَا حَدِيثٌ لَمْ يُبَيِّنْهُ لَنَا إِلَّا الَّذِي عَدُّهَا لَنَا حَبْرَا

1. O'nun (Hz. Peygamber'in) yanağındaki **çörekotu** (ben), kırmızı gül(e karşı) övünür,

2. İnsanoğlunun en hayırlısı, seçilmiş olandan (Peygamberden) geldiği gibi o, **her türlü derde şifadır**,

3. Kim onunla (çörek otuyla) bendeki aşk hastalığını, kokusunu alarak veya onu görerek de olsa benden giderecek ki,

4. Şüphesiz gül bir ateştir (ateş gibidir) ve ben onun tanesinden (çörek otundan) amberi kokladım,

5. Keşke onun kokusunu hissetmenin (almanın) veya onu görmenin bana şifa olduğunu bilseydim, şüphesiz onu gören kurtuluşa erer,

6. Bu, bize onu (tam olarak) açıklamayan, ancak sadece (çörekotunun şifa oluşunu) bize haber veren bir hadistir.

3. 3. Telmîh

Sözlük anlamı itibarıyla işaret etmek, göndermede bulunmak, değinmek anlamlarına gelen telmih, nazım veya nesirde çokça bilinen bir mesel, kıssa veya şiire yer vermek veya gönderme yapmaktır. Burada işaret edilen ibarelerin kısmen veya tamamen zikredilmemesine dikkat edilmelidir. Telmîhte asıl olan ibareye sadece işaret edilmesidir.³⁸ Telmîhin en güzel olanı, maksadın en açık bir şekilde ortaya konulmuş olanıdır.³⁹

Zat-ı İlahî'ye yazılmış gazel konulu aşağıdaki şiirin ikinci beytinde şair, Hz. Yusuf'un gömleğini kardeşleriyle babası Hz. Yakub'a göndermesi ve daha kardeşleri gömleği getirirmeden Hz. Yakub'un oğlunun kokusunu alması kıssasına işaretle telmih yapılmıştır:⁴⁰ [Dubeyt]

1	أَفْسَمْتُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْمُحِبُّوبُ أَنْ تَسْمَعَ لِي فَوْضَلِكَ الْمَطْلُوبُ
2	أَرْسَلْتُ مِنْكَ الْقَمِيصَ مَعَ رِيحِ صَبَا يَا يُوسُفُ عَصْرُنَا أَنَا يَعْقُوبُ

1. Ey sevgili (Allah)! Sana yemin ederim ki, arzu edilene ulaşmak için bana gönülden izin ver(din),

2. Ey günümüzün Yusufu, sana saba rüzgârıyla gömleği gönderdim, Yakub da benim.

³⁶ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî (v. 256/870), *Şahîh-i Buhârî* (Kahire: Dâru's-Şa'b, 1987), Kitâbu Bed'î'l-Vahy, 7:160.

³⁷ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 257-258.

³⁸ er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn, *Nihâyetu'l-İcâz fî Rivâyet'il-İcâz*, thk. Nasrullah Hacimüftüoğlu (Beyrut: Dâru Şâdir, 2004), 173; el-Kazvîni, *Telhis fî 'Ulumi'l Belağat*, 170; Bulut, *Belâgat*, 332.

³⁹ İbn Hicce, *Hiżânetu'l-Edeb*, 1:406.

⁴⁰ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 38.

3. 4. Murâ'âtu'n-Nazîr

Tenâsub, tevfiq, telfik, i'tilâf, muâhât isimleriyle de anılan murâ'âtu'n-nazîr, aralarında zıtlık dışında anlam yönünden ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimeyi bir arada kullanmaya denmektedir. Şairin kelime zenginliğine ve kelimeleri kullanma gücüne işaret etmektedir.⁴¹

en-Nablusî, dünyayı cama benzettiği ve dünyanın cam gibi parlak olduğunu ifade ettiği şiirinin aşağıdaki beytinde, renk yönünden aralarında bir ilişki bulunan kırmızı, sarı ve yeşil kelimeleri bir arada zikredilerek murâ'âtu'n-nazîr sanatı icra edilmiştir:⁴² [Kâmil]

3 فِي حُمْرَةٍ فِي صُفْرَةٍ فِي حَضْرَةٍ بِخِلَافٍ مَا هِيَ سَائِرُ الْأَشْيَاءِ

3. Kızılılıkta, sarılılıkta, yeşillikte bütün eşyalar, (birbirlerinden ayırt edilme bakımından) diğer eşyaların tam tersinedir.

Şiirde dünyadaki eşyaların birbirlerinden renkleri yönüyle ayrıldığı ve bu durumunda tıpkı camların birbirlerinden renkleri itibarıyla ayırt edilebileceği ifade edilerek bir benzetme yapılmıştır.

Allah'ın kudretinden bahsedilen aşağıdaki şiirin yedinci beytinde, yine ok ve yay gibi silah kategorisine giren iki öğenin bir arada kullanılması ile murâ'âtu'n-nazîr sanatı icra edilmiştir:⁴³ [Muḥalla Basîḥ]

7 وَكُلُّ سَهْمٍ لَهُ مُصَابٌ وَكُلُّ قَوْسٍ لَهُ زُمَاءٌ

7. Ona (atılan) bütün ok(lar) isabet etmiş ve (doğrultulmuş) bütün yay(lar) ona nişan alınmıştır.

3. 5. Tıbâk

Mutâbakât, tatbik, tezat ve tekâfu' isimleriyle de anılan tıbâk, sözlükte uygunluk anlamına gelmektedir. Edebi bir terim olarak da iki zıt kelimeyi nazımda veya nesirde bir arada zikretmek anlamına gelmektedir.⁴⁴ Bu sanatta, "sanatta varlıklar zıtlarıyla anlaşılır" kaidesine göre, kelimeler arası anlam zıtlığından faydalanarak sözü daha açık ve daha etkili hale getirme durumu söz konusudur.⁴⁵

en-Nablusî Allah'a olan sevgi üzerine yazdığı gazel konulu aşağıdaki şiirinin birinci beytinde, zahir ve batın kelimelerini bir arada zikrederek tıbak sanatı yapmıştır:⁴⁶ [Mevaliyâ]

1 ظَاهِرٌ وَمَنْ يَعْشَقُهُ عَنْ رُؤْيَيْهِ مَحْجُوبٌ بَاطِنٌ وَمَعْنَاهُ لَفْظُ الْكَوْنِ لَهُ مَنْسُوبٌ

1. O zahirdir, O'nu görmeye âşık olan sevilir, O batındır, anlamı da kâinat sözcüğüdür, o da O'na aittir.

Nebiye medih üzerine yazılmış aşağıdaki şiirde yine birbirine zıt iki kavram olarak zahir ve batın kelimeleri bir arada kullanılarak tıbak sanatı yapılmıştır:⁴⁷ [Kâmil]

⁴¹ es-Sekkâki, *Miftaḥu'l-'Ulûm*, 534; el-Kazvîni, *Telḥîs fi 'Ulûmi'l-Belaġa*, 88; a.mlf., *Telḥîsu'l-Miftâḥ fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, 2008), 178; 'Atîk, *'İlmu'l-Bedî*, 179-181; Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭaliḥâtî'l-Belâġiyye ve Taṭavvuruḥâ* (Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 2007), 614; Bulut, *Belâġat*, 233.

⁴² en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 27.

⁴³ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 95.

⁴⁴ el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim (Beyrut: el-Mektebetu'l-Unşûriyye, 1998), 242; es-Sekkâki, *Miftaḥu'l-'Ulûm*, 533; el-Hafâcî, Abdullah b. Muhammed b. Said b. Sinan, *Sırru'l-Feşâḥâ* (Beyrut: Kitâb Nâşirun, 2010), 15; Bolelli, *Belâġat*, 469; Bulut, *Belâġat*, 224.

⁴⁵ Fidan, İbrahim, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2016), 286.

⁴⁶ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 39.

⁴⁷ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 181.

7 يَا ظَاهِرًا فِي كُلِّ مَا هُوَ ظَاهِرٌ يَا بَاطِنًا نَفْسِي لِأَنْفُسِكَ الْفِدَا

7. *Ey her zahir olanda zahir olan! Ey batın! Benim canım senin canlarına fedadır.*

Şeytanın vesvesesi üzerine yazılmış aşağıdaki şiirde ise su ve ateş gibi iki zıt kavramın bir arada kullanılmasıyla tıbak sanatı icra edilmiştir. Beyitte insan suya, şeytan ise ateşe benzetilerek teşbih yapıldığı da görülmektedir:⁴⁸ [Seri']

4 وَالْمَاءُ يُطْفِئُ النَّارَ وَالنَّارُ لَا تَسْطُو عَلَى الْمَاءِ بِسُلْطَانٍ

4. *Su ateşi söndürür, ateş ise gücüyle (gücüne rağmen) suya tesir edemez.*

3. 6. Mukâbele

Bazı belagatçılara göre, tıbâkın bir kolu olarak görülen mukâbele, başta es-Sekkâki olmak üzere birçok belagat âlimince ayrı bir sanat olarak değerlendirilmiştir. Kelime anlamı olarak bir şeyi başka bir şey ile karşılaştırmak ve yüz yüze getirmek anlamlarında olan mukabelenin ıstılahı anlamı ise, iki veya daha fazla kelimenin zıt anlamlarıyla birlikte nesirde veya şiirde zikredilmesidir. Tıbâk iki zıt kelime arasında olurken, mukâbele en az ikişerli grup halinde dört zıt kelime arasında olmaktadır.⁴⁹

en-Nablusî, günah, günahkarlar ve ateş azabı üzerine yazdığı aşağıdaki şiirinin sekizinci beytinde, birbirine zıt ikişerli kelime grubu halinde bir terkiple dört zıt unsuru bir arada zikrederek mukâbele sanatını kullanmıştır:⁵⁰ [Müctes]

8 فَرَحْمَةُ بَاطِنًا إِذْ فِي الظَّاهِرِ التَّعْذِيبُ

8. *(Ateş) bâtinî olarak rahmettir, zahirde azap (olarak görünse de).*

Beyitte görüldüğü üzere, anlam itibarıyla birbirine zıt olan zahir ile batın, yani apaçık olan ile gizli olan bir arada zikredilmiştir. Yine birbirine zıt iki kavram olan rahmet ve azap da bir arada zikredilmiştir. Bu ikişerli zıt kelime gruplarının bir beyitte verilmesiyle de mukâbele sanatı yapılmıştır. Allah'ın sıfatlarından bahsedilen aşağıdaki şiirin birinci beytinde de yine, birbirine zıt olan zahir ile batın ve önceden bilinen ve önceden bilinmeyen anlamlarındaki السَّابِقُ ve الْمَسْبُوقُ isimleri bir arada kullanılarak mukâbele sanatı yapılmıştır:⁵¹ [Meczu' Mevâliyya]

1 الْبَاطِنُ السَّابِقُ الظَّاهِرُ هُوَ الْمَسْبُوقُ وَالْكَلُّ وَاحِدٌ فَكُنْ أَعْلَى مِنَ الْعِيُوقِ

1. *Önceden bilinen batın, önceden bilinmeyen zahirdir (gibidir) ve her biri ayyuk yıldızından⁵² daha yücedir.*

Yine Zat-ı İlâhî'ye yazılmış gazel konulu bir şiirin yedinci beytinde birbirine zıt olan mutluluk (veya cennet) ile azap (veya cehennem) ve bir arada olmak ile ayrılık kelimeleri bir arada kullanılarak mukâbele sanatı yapılmıştır:⁵³ [Tavîl]

6 وَلَمْ يَكُنِ التَّعِيمُ سِوَى التَّدَانِي وَلَمْ يَكُنِ الْعَذَابُ سِوَى الْفِرَاقِ

⁴⁸ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 508.

⁴⁹ es-Sekkâki, *Miftaḥu'l-'Ulûm*, 533; el-Kazvîni, *Telḥîsu'l-Miftâḥ fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, 177; İbn Abdillâh Ahmed Şuayb, *Buḥuşu'n Menhecîyye fi 'Ulûmi'l-Belâgati'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dârü İbn Ḥazm,2008), 348; Bolelli, *Belâgat*, 481; Bulut, *Belâgat*, 230.

⁵⁰ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 38.

⁵¹ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 381.

⁵² Gökyüzünde sağ tarafta kırmızı bir ışıkla parlayan, ikizler burcundan önce doğan bir yıldız. Bkz. Muhakkikin dipnotu, en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 381.

⁵³ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 358.

6. Mutluluk (cennet) bir arada olamaktan başka bir şey olmadı (değildir) ve azap (cehennem) ayrılıktan başka bir şey olmadı (değildir).

3. 7. Tezyîl

İtnap çeşitlerinden birisi olan tezyîl, bir cümleye, bir mana veya lafzını tekid eden müstakil bir cümle ilave etmekle yapılan bir sanat türüdür.⁵⁴ en-Nablusî tezyîl sanatını çok nadir kullanmıştır. Aşağıdaki beytin birinci şatırında şair, arkadaşlarında olan belirti ifadesini haksız kazanç olarak vermiş ve ikinci şatırında da arkadaşlarının nasıl hareket ettiklerini açıklamak için yeni bir cümle kurarak tezyîl yapmıştır. Şair bu şiirinde tezyîl sanatını kullanarak şiirinde hem anlatmak istediğini kendisi açıklamaya çalışmış hem de şiirine ayrı bir güzellik katmıştır:⁵⁵ [Mevaliyya]

2 لَهُمْ عَلامَةٌ رَفِيعِي لَوْ تَرَاهَا سُحْتُ لَا يَشْرَبُونَ النَّعْنَ بَلْ يَا كَلْبُونَ السُّحْتُ

2. Benim (kötü bir) arkadaşımda olan belirti onlarda var, keşke fark edebilseydin ki o da haksız kazançtır, onlar tadı bozuk suyu içmezler bilakis haram yerler.

3. 8. Hakikat ve Mecaz

Beyan ilmi unsurlarından teşbihten sonra en çok önemsenen konu hakikat ve mecazdır. Bir kelime dildeki yaygın olan kullanımı ile kullanılıyorsa hakikat, bir karine ve işaretle dilde kullanılan yaygın anlamı dışında bir anlamda kullanılıyorsa mecaz anlamda kullanılmış denmektedir. Mecaz şiirin en önemli unsurlarından sayılmıştır.⁵⁶

Şiirlerde genellikle mecâzi kullanımlar yaygındır. Mecazi anlamda kullanılan bir kelimenin gerçek anlamla arasında bir benzerlik bulunursa buna isti'âre, benzerlik dışında bir şey bulursa, buna mecaz-ı mürsel denmektedir. Benzerlik dışında bir şeyden kasıt ise sebebiyyet, müsebbebiyyet, külliyyet, cüzüyyet, haliyye, mahalliyye vb. olabilir.⁵⁷

Sözü söyleyenin sözü hakiki manasında kullanmadığına dair getirdiği şeye karine denmektedir. Mecaz-ı mürsel dışında en yaygın kullanılan mecaz türü olan akli mecazda, karineyle bir fiilin hakiki failinde başkasına nispet edilmesi durumu söz konusudur. Akli mecazın alakası da sebebiyyet, zamâniyye, mekâniyye, mefûliyye, fâiliyye veya masdariyye olabilmektedir.⁵⁸ en-Nablusî, şiirlerinde mecâzi kullanımlara çokça yer vermiştir. Bu mecâzi kullanımlara örnek olarak aşağıdaki şiirinde şair nur, hayal, kilit, sayfa, kadeh, şarap ve heva denizi ifadelerini mecâzi anlamlarda kullanmıştır:⁵⁹ [Meczû' Muvaşşah]

5 فَاشْتَفَ بُورِ الْحَقِّ أَسْتَأَزَ الْحَيَالَ وَافْتَحَ الْأَعْلَاقَ وَاقْرَأَ الْأَوْرَاقَ
6 دَا الْمَعْرُوفَ وَاسْمَعِ رَنَاتَ الْحَادِي فَالْوَصْلُ دَانِي وَطَابَتْ الشَّامُ

5. Hakkın nuru ile hayal perdelerini keşfet, kapalı olanı aç, kâğıtları oku!

6. Hakkaniyet sahibi (ol), mazluma yardım edenin çığlıklarına kulak ver, vuslat yakın, umut olgunlaştı.

⁵⁴ Akdemir, Hikmet, *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999, 200.

⁵⁵ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 102.

⁵⁶ el-Cürçânî, Ebû Bekr b. Abdîrahmân Abdulkâhir, *Delâilu'l-İcâz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, 3. b. (Kahire: Matba'atu'l-Medeni, 1992), 1:29; es-Sekkâki, *Miftahu'l-'Ulûm*, 472; el-Merâgî, Ahmed Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâga* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 4. b., 2007), 246; el-Hafâcî, *Sırru'l-Feşâhâ*, 11; Abbas Mahmud 'Akkâd, *el-Luğatu's-Şa'ire* (Kahire: Dâru Nahdati Mısr, 1995), 33-34; 'Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, 135-142; Bolelli, *Belâğat*, 82; Bulut, *Belâgat*, 194-196.

⁵⁷ Şuayb, *Buḥuşu'n Menheciyye*, 115-117.

⁵⁸ Şuayb, *Buḥuşu'n Menheciyye*, 119-124.

⁵⁹ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 456-457.

Aşağıdaki şiirde ise şair, hidayete erdirenin sadece Allah olmasına rağmen, Hz. Peygamber'i de hidayete erdiren olarak göstererek akli mecaz yapmıştır. Ayrıca, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan elma ağacına işaret ederek, bu ağacın tertemiz olduğu ve Hz. Muhammed'in bu ağaçtan filizlendiğinden bahsederek akli mecaz yapmıştır:⁶⁰ [Basîf]

93 نُمُ الصَّلَاةُ تَوَالَتْ وَالسَّلَامُ نَمَا عَلَى تَبِيِّ الْهَدَى مِنْ حُصَّ بِاللَّسِينِ

94 مُحَمَّدٌ حَيْرٌ خَلَقَ اللَّهُ مِنْ نَبْتٍ عَنْ طَيْبٍ أَصْلٍ لَهُ تُفَّاخَةُ الْعُصْنِ

93. Sonra fasih konuşan özel birisi, hidayete erdiren (vesile olan) Nebiye salat peşpeşe geldi, selam arttı,

94. Ki, Allah'ın yarattıklarının en hayırlısı olan Hz. Muhammed (sav), elma dalının tertemiz kökünden filizlenendir.

Bir başka şiirde de şair, düşmanları Doğu ve Batı diye ikiye bölenin esasta kılıç olmayıp kılıcı tutanın eliyle olmasına rağmen, bu eylemlerin faili olarak kılıcı gösterip aralarında bir alaka kurarak akli mecaz yapmıştır:⁶¹ [Kâmil]

1 نَزَلَ الْحَدِيدُ فَكَانَ سَيْفًا فَاحِبًا فَسَمَّ الْعُدَاةَ مَشَارِقًا وَمَغَارِبًا

1. Demir (gökten) indi ve keskin bir kılıç oldu, düşmanları Doğu ve Batı (olmak üzere ikiye) böldü.

3. 9. İsti'âre

Bir beyân sanatı olan isti'âre, الْعَرَبِيَّةُ kökünden gelmektedir ve ödünç almak anlamını taşımaktadır.⁶² Alakası muşâhabet olmak üzere, lafzın hakiki anlama gelmesine engel olan bir karineyle, bir lafzın hakiki anlamı yerine mecâzi anlamında kullanılması anlamına gelen bir sanattır.⁶³ Bu bağlamda isti'âre luğavi mecazlardan olarak kabul edilmektedir.⁶⁴

Belagat âlimi İbn Râşîk el-Çayravânî'ye göre isti'âre, en üstün mecazdır ve yerinde kullanılması şartıyla sözü güzelleştiren lafzi güzelleştiricilerin içerisinde en güzelidir.⁶⁵ Yine İbn Hicce de belagat âlimlerinin isti'âreyi mecazın ötesinde kabul ettiklerini belirtmektedir. O'na göre isti'âre mecazdan daha özeldir ve zevk-i selim sahiplerince isti'âreden daha belagatlı bir söz ve daha hoş bir bedi' sanatı bulunmamaktadır.⁶⁶

Tanımda da belirtildiği üzere alakası muşâhabet olan bir mecaz olması sebebiyle ifadede teşbihin iki temel ögesi olan müşebbeh ve müşebbeh bihten birini söyleyerek diğerini kastetme yoluyla yapılır.⁶⁷ Bu açıdan bakıldığında isti'âre sanatının iki temel unsurunun olduğu görülmektedir.

1. el-Muste'ar minh, yani müşebbeh bih
2. el-Muste'ar leh, yani müşebbeh

İsti'âreyi sistemli bir şekilde sınıflandırarak alt türlerine ayıran ilk defa 'Abdülkâhir el-Cürcânî'dir.⁶⁸ el-Cürcânî anlamca geniş ve zengin yani mufid ve dar anlamlı yani gayr-ı mufid olmak

⁶⁰ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 555.

⁶¹ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 37.

⁶² el-Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Mecduddin Muhammed b. Yakup, *el-Çâmûsu'l-Muhtât*, thk. Muhammed Nâim el-Araksûsî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1426/2005), 446-447.

⁶³ el-Cürcânî, *Esrâru'l-Belâgâ*, 30; İbnü'l-Esîr, *Meşelu's-Sâir*, 1:344.

⁶⁴ Ahmed Mañlûb, *Mu'cemu'l-Muštaliḥâti'l-Belâgiyye*, 82.

⁶⁵ Ebû Ali el-Hasen İbn Râşîk el-Çayravânî, *Kitâbu'l-'Umde fî Nakdi's-Şi'r ve Tamḥîsihi*, 3. b. (Beyrut: Dâru Şâdir, 2012), 1:269.

⁶⁶ İbn Hicce, *Ḥizânetu'l-Edeb*, 1:109.

⁶⁷ es-Sekkâki, *Miftahu'l-'Ulûm*, 369.

⁶⁸ Ahmed Mañlûb, *Mu'cemu'l-Muštaliḥâti'l-Belâgiyye*, 86.

üzere isit'areyi iki temel alt türe ayırmıştır.⁶⁹ İsti'arenin yapıldığı kelime çeşidi, muste'âr minh ile muste'âr leh arasındaki benzerlik yönünün bir ya da daha fazla olması, ifadede muhatabın zihnini muste'âr minhe veya muste'âr lehe yönlendirecek mulâimlerin bulunup bulunmaması gibi unsurlar dikkate alınmış ve modern dönem belagat kitaplarında isti'âre farklı bir açıdan alt başlıklar halinde verilmiştir. En çok kullanılan tarife göre isti'âre, muste'âr minh veya muste'âr lehten herhangi birinin söylenip diğerinin hafzedilmesine göre iki alt kategoride tanımlanmıştır. Muste'âr minh zikredilmiş muste'âr leh hafzedilmişse tasrîhî isti'âre, tam tersi durum söz konusuysa meknî isti'âre olarak isimlendirilmiştir.⁷⁰

en-Nablusî de şiirlerinde zaman zaman isti'âre sanatını kullanmıştır. Nebiye yazdığı gazel konulu bir şiirinde, Peygamberi (sav) aslana benzetmiş ve aslan ifadesini kullanıp Nebiyi kullanmayarak tasrîhî isti'âre yapmıştır:⁷¹ [Hâfif]

45	جَلَّ	وَجْهَهُ	بِهِ	تَجَلَّى	عَيْنَنَا
46	فَقَدْنَا	بُنُورَهُ	مَا	لَدَيْنَا	
47	إِنْ	شَهِدْنَا	بِالْجَمَالِ	اِكْتَفَيْنَا	
48	أَوْ	نَظَرْنَا	فِي	الْجَلَالِ	رَأَيْنَا
				أَسَدًا	فَاتَكَا
				مِنَ	الْأَسَدِ
				أَسْطَى	

45. O'nunla (Allah'ın) yüce vechi bize tecelli etti/göründü,

46. O'nun yanındayken O'nun nuruyla biz kaybolduk,

47. Şayet O'nun cemaliyle biz müşerref olsaydık bu bize yeterdi,

48. Veya O'na celaliyle baksaydık bir aslanı görür, aslanı öldürmek için de hücum ederdik.

Şiirde görüldüğü gibi şair, Peygamberin yüzünü görseydi onu bir aslan olarak göreceğini, bu benzetmenin, o aslana hemen saldırıp öldürmeye kalkışacak kadar güçlü olduğunu ifade etmektedir. Yine Allah aşkından bahsedilen bir şiirinde en-Nablusî, حَفْضَ الْجَنَاحِ ifadesinde merhametli olmak, yumuşak davranmak, kuşun kanat germesine benzetilerek meknî isti'âre yapılmıştır:⁷² [Kâmil]

28	حَفْضَ	الْجَنَاحِ	لَكُمْ	وَلَيْسَ	عَلَيْكُمْ
				لِلصَّبِّ	فِي
				حَفْضِ	الْجَنَاحِ
				جَنَاحِ	

28. Size kanat gerdi (size karşı yumuşak davrandı), sizin için kanat germek sevgiden değil (sizi sevdiği için değil, merhamettendi).

3. 10. Teşbih

Arap dilinde en çok kullanılan beyân unsurlarından olan teşbih, kelime anlamı olarak benzemek demektir. İstilahı anlamda ise iki veya daha fazla şeyin bir veya daha fazla vasıfta birleştirilmesidir. Teşbihin rükünleri müşebbeh (benzeyen), müşebbeh bih (kendisine benzetilen), vechu's-şebbeh (benzetme yönü) ve teşbih edatı olmak üzere dördtür.⁷³

Bu dört rükünün kullanılıp kullanılmama durumlarına göre teşbih türleri ortaya konulmuştur. Teşbih edatının kullanılıp kullanılmaması yönünden teşbih mürsel ve müekked olmak üzere ikiye ayrılır. Teşbih, benzetme yönünün zikredilip zikredilmemesi yönünden mücmel ve mufassal diye isimlendirilir. Teşbih edatı ile benzetme yönünün birlikte hafzedildiği teşbihe belig teşbih denir ki,

⁶⁹ el-Cürcânî, *Esrâru'l-Belâğâ*, 30.

⁷⁰ el-Hâşimî Seyyid Ahmed b. İbrahim, *Cevâhiru'l-Belâğâ fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, thk. Hasan Hamed (Beyrut: Dâru'l-Cil, tsz.), 185-186.

⁷¹ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 299-302.

⁷² en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 130.

⁷³ es-Sekkâki, *Miftahu'l-'Ulûm*, 439; el-Kazvîni, *Telhis fi 'Ulûmi'l-Belâğâ*, 238; 'Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, 64; Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-Belâğâ*, 90.

belagatçılar tarafından bu tür, en kuvvetli ve en ileri tür olarak kabul edilmektedir. Teşbihte benzetme yönünün ayrıştırılmayacak düzeyde birden fazla unsurdan meydana gelmesine temsili teşbih denir. Belig teşbihten sonra en güzel teşbih türü olarak da, temsili teşbih kabul edilmektedir. Benzeyen ve benzetilenin açıkça belli olmadığı, ancak işaretle anlaşıldığı teşbihe zımnî, benzeyenin benzetilenin yerine kullanıldığı teşbihe de maktûb teşbih denir.⁷⁴

en-Nablusî, şiirlerinde teşbih unsurunu birçok defa kullanmış, böylece şiirlerine mana ve derinlik kazandırmıştır. Aşağıdaki şiirde ilim talep eden kişiye, her seferde kovulmasına rağmen onu kovana geri dönen bir sinek gibi ilim istemesi öğütlenerek teşbih yapılmıştır:⁷⁵ [Hafif]

1 أَطْلَبُ الْعِلْمَ كَالذُّبَابِ إِذَا مَا طَرَدُوهُ يُعَوِّدُ فِي كُلِّ حَالٍ

1 İlimi tıpkı her durumda onu kovana dönen karasinek gibi iste.

Benzeyen, benzetilen ve teşbih edatının zikredilip, benzetme yönünün tam olarak verilmediği aşağıdaki şiirde ise mücmel teşbih yapılmıştır:⁷⁶ [Seri']

9 صَبْرُ الْفَتَى يَلْجِي لِمَطْلُوبِهِ

10 كَيُوسِفِ الدُّنْيَا وَيَعْفُو بِهِ

9. Gencin sabrı, dileğine sığınmasıdır,

10. Yusuf'un dünyası ve onun Yakub'u gibi.

Allah'ın rızasını kazanmanın onun emirlerine uymakla olduğunun anlatıldığı bu şiirde, Allah'ın rızasına ermek için bir gence yapılan nasihatler bağlamında, gencin meftun olduğuna ulaşma arzusunda sabrı, Hz. Yusuf ile babası Hz. Yakub'un birbirlerine kavuşmada gösterdiği sabra benzetilmiş, bu benzetme yönü de açıkça verilmeyerek mücmel teşbih yapılmıştır. en-Nablusî din, iman ve şeriatin tarifini yaparak, Allah ve Resulüne itaatin ne olduğunu ortaya koyduğu aşağıdaki şiirde, benzetme yönü ayrıştırılmayacak düzeyde kapalı bırakılarak temsili teşbih yapılmıştır:⁷⁷ [Hafif]

4 قَادَهُ الشَّرُّ كَالْبَهِيمَةِ يَنْقَا دُ بِإِيمَانِهِ فَيَدُونُ الْبُعِيدُ

4. İmanıyla yönetilen evcil hayvan gibi şeriatin rehberliği (ile) uzak hemen yakın olur.

Şiirde şeriatin hangi yönlerden bir binek hayvana benzetildiği net bir şekilde ortaya konulmamıştır. Burada iki türden bir benzetme yapıldığı düşünülebilir. Birincisi, şeriatin varılacak yere ulaşmada kişinin hızını ve varma süresini azaltacak bir binek hayvan benzetmesiyle hayvanın hızının, insanın hızından daha fazla oluşuna, ikincisi ise kişinin ulaşmak istediği yere varmada ağırlıklarını taşıtmada kullandığı hayvan benzetmesiyle hayvanın insanın yüklerini yüklenmesi durumuna benzetme yapılmıştır. Birinci yönden benzetme daha ağır bassa da, ikinci benzetmenin de geçerli olabilmesi ve benzetme yönünün kapalı bırakılmasıyla temsili teşbih yapılmıştır.

Aşağıdaki şiirin birinci beytinde Allah'ı bilenin diri, bilmeyenin ise ölüye benzetildiği görülmektedir. Bu benzetmede teşbih edatı hazfedilmiştir. İkinci beyitte ise Allah'ı bilmemek bir zehire benzetilmiş, zehir de engerek yılanının zehirine ve bala benzetilmiş, benzetme yönünün dış görünüş olarak hangi yönden olduğu da net bir şekilde ortaya konulmamıştır. Yine Allah'ı bilmemenin

⁷⁴ Abdulkâhîr el-Cürçânî, *Esrâru'l-Belâgâ*, 90-96; es-Sekkâki, *Miftaḥu'l-'Ulûm*, 439-445; el-Kazvîni, *Telḥîs fi 'Ulûmi'l Belâga*, 238-290; 'Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-Beyân*, 64-105; Bulut, *Belâgat*, 176-190.

⁷⁵ en-Nablusî, *Divânu'l-Ḥakâik*, 423.

⁷⁶ en-Nablusî, *Divânu'l-Ḥakâik*, 293.

⁷⁷ en-Nablusî, *Divânu'l-Ḥakâik*, 189.

benzetildiği karahumma da uyuz köpeklere benzetilmiştir. Bu iç içe benzetmelerde de şairin teşbihteki ustalığı ortaya çıkmaktadır:⁷⁸ [Mevâliyyâ]

1 يَا عَارِفَ اللَّهِ أَنْتَ الْحَيُّ صَاحِبُ قُرْبٍ وَمُنْكَرُكَ مَيِّتٌ مِنْ جِسْمٍ وَدُفِنَ فِي الثُّرْبِ

2 مَا السُّمُّ سُمُّ الْأَفَاعِي كَالْعَسَلِ فِي الشُّرْبِ وَلَا أَسْوَدُ الْحُمَى مِثْلُ الْكِلَابِ الْحَرْبِ

1. Ey Allah'ı bilen! Sen dirisin, yakın bir dostsun, seni inkâr eden ise toprağa gömülü ölü bir bedendir,

2. Zehir, ne şerbetteki bal gibi engerek yılanının zehrinden başka bir şeydir ne de karahumma (tifo) uyuz köpeklerden başka bir şeydir.

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere en-Nablusî, şiirlerinde edebi sanatları sıkça kullanmış, bu sanatlar vasıtasıyla anlatımını güzelleştirmiş ve anlam yoğunluğunu derinleştirmiştir. Sanatları şiirlerin insicamını bozmayacak düzeyde, yerli yerinde ve kıvamında kullanmaya özen göstermiştir. Şiirlerinde kullandığı sanatlar da, herkes tarafından anlaşılacak basitlikte olup, okuyucu ve dinleyicide mana ve lafız bakımından etki oluşturacak düzeyde bir ahenge sahiptir.

Sonuç

XVII. ve XVIII. yüzyılda, Osmanlı hâkimiyetindeki Suriye'nin Şam şehrinde yaşamış olan Abdulganî b. İsmail en-Nablusî, çok saygın bir aileye mensuptur. Bir İslam âlimi olan büyük dedesi İsmail'in miras bıraktığı ve Emevi camiinin yakınlarında, Sûku'l-'Anbarânî çarşısının karşısındaki iki katlı bir evde doğan en-Nablusî, Osmanlı payitahtında önemli bir görevde olan İsmail b. Abdulganî'nin oğludur. Çocuk denecek bir yaşta babasını kaybeden en-Nablusî'nin annesi Zeyneb ed-Duveykî ise, müellifin eğitiminde ciddi katkıları olan, ilmi donanıma sahip bir kadındır.

Hayatının neredeyse tamamını ilim ile meşgul olarak geçiren en-Nablusî, küçük yaşlardan itibaren babasından başlamak üzere, dönemin birçok saygın hocasından dersler okumuştur. Sosyal yapı olarak Osmanlı kentinin bütün özelliklerini taşıyan bir şehir olan Şam'da, hem kültürel hem de ilmi yönden kendisini sürekli geliştirmiştir. Dönemin kıymetli hocalarının eğitiminden geçtikten sonra uzunca bir dönem dersler de vermiştir. İslami ilimlerin hemen hemen her alanında dersler vermiş, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tecvit, tasavvuf, şiir, edebiyat, felsefe, mantık, rüya tabiri, seyahatname, tarih, cifr gibi birçok sahada kıymetli eserler kaleme almıştır. Onun ilmi derinliği kaleme aldığı üç yüze yakın eserinde açıkça görülmektedir.

İlmi donanımının yanında hayata bakışı ve yaşam tarzı da, müellifin derinliğini oluşturan unsurlardır. Gayet sakin ve münzevi bir hayat sürmüş, toplumsal sıkıntıların, çalkantıların yaşandığı dönemlerde, dedesinden kalan evinde inzivaya çekilerek kendisini bütün bu olumsuzluklardan korumaya çalışmıştır. Bu yaşam tarzının etkilerini de eserlerinde, özellikle de şiirlerinde görmek mümkündür. Hatta yaşam tarzı düşünce yapısını kuşatacak düzeye ulaşmıştır.

Hayatının hemen hemen her anından izler taşıyan divandaki şiirleriyle, edebiyattaki ustalığını ortaya koyduğu görülmektedir. Döneminde tam anlamıyla bir şiir ustası olarak kendisini ispatlamıştır. Şiirlerindeki anlam yoğunluğu ve belagat unsurlarını ustaca kullanması, bu durumu ortaya koyan göstergelerdir. Etrafındaki birçok önemli sima tarafından şairliği tescillenmiş olan en-Nablusî, şiirlerindeki muhteva çeşitliliği ile geniş bir yelpazede şiirleri olan bir şair olarak dikkatleri üzerine çekmiştir.

en-Nablusî'nin şiirlerinin işlediği konu, şekil ve üslup yönlerinden, yani ele alınan konuların çeşitliliği ve işleniş biçimi, kullandığı nazım biçimleri, dil ve üslup özellikleri, vezin ve kafiye, edebi sanatlar gibi şiirlerine ahenk katan unsurları yönünden oldukça iyi bir durumda olduğu görülmektedir.

⁷⁸ en-Nablusî, *Divânu'l-Hakâik*, 43.

Şiirlerinin edebi değerinin yüksek olmasının en büyük göstergesi de, şiirlerinde ustaca kullandığı edebi sanatlardır. Cinas, iktibas, telmîh, murâ'âtü'n-naẓîr, tıbâk, mukâbele, tezyîl, hakikat ve mecaz, isti'âre, teşbih gibi birçok sanatı ustaca kullanan şair, edebi ustalığını ortaya koymaktadır.

Müellifin şairliğinin kendisine has karakteristiği itibarıyla, Arap şiir geleneğinin geçmişten müellifin yaşadığı güne kadar geçirdiği değişim ve dönüşüme ayak uydurması ve bir taraftan geçmişle bağını koparmadan devam ettirmesi, diğer taraftan da çağının gündemini takip edip yeniliklere açık bir şekilde yeni anlamlar peşinden koşan bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Onun bu özelliği de, onun şiirlerindeki eski ile yeni dönemlerin izlerini taşımasıyla görülmektedir.

en-Nablusî'nin birçok eseri gibi, şiirleri de yeteri düzeyde çalışılmamıştır ve ne yazık ki hak ettiği değeri görememiştir. Şairin hayatı hakkında çok detaylı bilgilere kolayca ulaşılabilmesine rağmen, şiirleriyle ilgili nerdeyse tek bir şerhe bile rastlanmamaktadır. Geniş bir hacme sahip *Divânu'd-Devâvin* isimli divanının sadece bir bölümü *Divânu'l-Hakâik ve Mecmu'ur-Rekâik* ismiyle tahkik edilmiş ve çalışmada bu kısım değerlendirilmiştir. Şu da bir gerçektir ki, Osmanlı dönemi Arap şiiri konusunda doyurucu ve sağlıklı bilgilerin ortaya konması ve genelleyici yargılara ulaşılması bakımından, özellikle de en-Nablusî'nin eserleri ve şiirlerinin değerinin ortaya konulması, diğer şiirlerin incelenmesi suretiyle geliştirilmelidir. Müellifin bütün eserleri ve şiirleri üzerine yeterli düzeyde çalışmaların yapılması, hem müellife hak ettiği değerin verilmesini hem de dönemin aydınlığa kavuşturulmasını sağlayacaktır. Bu çerçevede müellifin kaleme aldığı ve henüz tahkik edilerek gün yüzüne çıkarılmamış yazma eserlerine, özellikle de akibeti bilinmeyen el yazmalarına ulaşılarak, bunların gün yüzüne çıkarılması son derece önemlidir.

Kaynakça

- Abdulkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekr b. Abdirrahmân, *Delâilu'l-İ'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, 3. b., Matba'atu'l-Medeni, Kahire, 1992.
- Abdulkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekr b. Abdirrahmân, *Esrâru'l-Belâğâ*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Dâru'l-Medenî, Cidde, 1991.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (v. 241/855), *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, ts.
- Akkach, Samer, *Abd al-Ghani al-Nabulusi Islam and the Enlightenment*, Oneworld Publications, England, 2007.
- 'Akkâd, Abbas Mahmud, *el-Luğatu's-Şa'ire*, Dâru Nahđati Mısr, Kahire, 1995.
- Akdemir, Hikmet, *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999.
- Alaaddin, Bekri, *Bir Çağın Öncüsü Abdulganî Nablusî Hayatı ve Fikirleri*, Çev. Veysel UYSAL, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebu'l-Fağl İbrahim, el-Mektebetu'l-Unşûriyye, Beyrut, 1998.
- 'Atîk, Abdulazîz, *'İlmu'l-Bedî'*, Dâru'n-Nahđati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985.
- 'Atîk, Abdulazîz, *'İlmu'l-Beyân*, Dâru'n-Nahđati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985.
- Bağdadî, İsmail Paşa,, *Esmâi'l-Muellifîn ve Âsaru'l-Muşannifîn*, Dâru İh̄yai't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut, 1901.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâğat*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî (v. 256/870), *el-Camiu's-Sahîh Müsnedu'l-Muhtasar min Umûri Rasulillah (sav) ve Eyyâmihî*, Beytu'l-Efkâr, Riyad, 1998.
- Bulut, Ali, *Belâğat*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. b., İstanbul, 2014.
- Durmuş, İsmail, "Meânî", *DİA*, 28, Ankara, 2003.
- Ekinci, İsmail, *Abdulganî b. İsmail en-Nablusî ve Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'u'r-Rekâik İsimli Eseri*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.
- Fidan, İbrahim, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Mecduddin Muhammed b. Yakup, *el-Ğâmûsu'l-Muĥîĥ*, thk. Muhammed Nâim el-Araksûsî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1426/2005.
- el-Fukeyki, Abdilhâdi, *el-İktibâs mine'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'n-Nemir, Dımaşq, tsz.
- el-Ğazzî, Kemaleddin, *el-Virdu'l-Unsiyye ve'l-Vâridu'l-Ğudsiyye fî Tercemeti'l-'Arifi 'Abdu'l-Ğanî en-Nablusî*, thk. Samir Akkaş, Dâru Brill, Londra, 2012.
- el-Hafâcî, Abdullah b. Muhammed b. Said b. Sinan, *Sırru'l-Feşâĥâ*, Kitâb Nâşirun, Beyrut, 2010.

İsimli Eserinde Edebi Sanatlar

- el-Hâşimî, Seyyid Ahmed b. İbrahim, *Cevâhiru'l-Belağa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, thk. Hasan Hamed, Dâru'l-Cil, Beyrut, tsz.
- el-Huseyn er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b., *Nihâyetu'l-İcâz fi Rivâyet'il-İcâz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Şâdir, Beyrut, 2004.
- İbnu'l-Eşîr, Dîyaüddîn Naşrullah b. Muhammed, *Meşelu's-Şâir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Şa'ir*, Dâru Nahdâti Mısr, Kahire, 1970.
- İbn Hıccce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, şerh: 'İşam Şakıyû, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, 2004.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, 3. b., Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1999.
- el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Şubhu'l-Aşâ fi Şina'ati'l-İnşâ*, el-Muessesetu'l-Mısrıyye, Kahire, 1960.
- el-Kayravânî, Ebû Ali el-Hasen İbn Râşîk, *Kitâbu'l-Umde fi Nakdi's-Şi'r ve Tamhîsihî*, 3. b., Dâru Şâdir, Beyrut, 2012.
- el-Kazvîni, Celaledin Muhammed b. Abdurrahman el-Hâtib, *Telhîs fi 'Ulûmi'l Belağa*, 2. b., Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- el-Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, el-Mektebetu'l-Aşriyye, Beyrut, 2008.
- el-Kazvîni, *el-Îdah fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, 3. b., Daru'l-Cil, Beyrut, ts.
- Keħhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1957.
- Maṭlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muṣṭalihâti'l-Belâğiyye ve Taṭavvuruḥâ*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut, 2007.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 4. b., Beyrut, 2007.
- el-Muħibbî, Muhammed Emin b. Faḍlillah el-Hamevî ed-Dımaşķî, *Hulâsatu'l-Eşer fi 'Ayâni'l-Ḳarni'l-Hâdiye 'Aşar*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006.
- el-Murâdî, Muhammed Halil, *Silku'd-Durer fi A'yani'l-Ḳarni's-Şâniye 'Aşer*, Dâru Şâdir, Beyrut, 2001.
- en-Nablusî, Abdulganî b. İsmail, *Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'u'r-Rekâik*, thk. Muhammed Abdulhâlık ez-Zenâti, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- en-Nebhâni, Yusuf b. İsmail b. Yusuf, *Câmi'u Kerâmâti'l-Evliyâ*, Merkezi Ehli Sünneti Berekâti Rıḍâ, Hindistan, 2001.
- Özel, Ahmet, "Nablusî, Abdulganî b. İsmail", *DİA*, 32: İstanbul, 2006.
- Sâmi, Şemseddin, *Ḳâmusu'l-Â'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1889.
- es-Sekkâki, Ebu Yâkub Yusuf b. Muhammed b. Ali, *Miftahu'l-'Ulûm*, tahk., Abdulhumejd Hundavi, 2. b., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.
- Şuayb, İbn Abdillâh Ahmed, *Buħuşu'n Menheciyye fi 'Ulûmi'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, Dâru İbn Hâzm, Beyrut, 2008.
- ez-Zebîdî, Murtaḍâ, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ḳâmûs*, 2. b., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2012.